

«Θεσσαλονίκη. Τουρκοκρατία. Η πόλη
και τα μνημεία της»

Θεσσαλονίκη 2300 χρόνια
Θεσσαλονίκη, 1986, σ. 119-143

Η ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ

Όταν ο Μουράτ Β', θέλοντας να εκπληρώσει την προτροπή του θεού, κυρίως τη Θεσσαλονίκη, το «γεμάτο ομορφιά και ευωδιά τριαντάφυλλο», όπως αυτή χαρακτηρίζεται στο όνειρο του σουλτάνου, η πόλη είχε διανύσει ήδη δεκαεπτάμισι περίπου αιώνες ζωής. Το σώμα της είχε αποκτήσει τη σταθερή μορφή, που τα τείχη του Ορμιάδα της είχαν δώσει ήδη από τον 4ο αιώνα μ.Χ., και η εικόνα της πόλης ήταν εκείνη ενός μεγάλου αστικού κέντρου, που ξεκίνησε με ελληνιστική σύλληψη, απέκτησε δομικά στοιχεία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και είχε πια διαμορφωθεί με τα μνημεία της χριστιανιστικής και της βυζαντινής κρατικής εξουσίας, που, στους τελευταίους ιδιαίτερα αιώνες των Παλατολόγων, χαρακτηρίζονται αρχιτεκτονικά και καλλιτεχνικά από ιδιαίτερη λάμψη.

Το πέρασμα της πόλης στα χέρια των Τούρκων, σ' έναν ξένο δηλαδή κυρίαρχο και κυρίως σε μια νέα αντίληψη ζωής και κοσμοθεωρίας, την ισλαμική (που θα διαρκέσει 480 ολόκληρα χρόνια), σημαίνει μια βαθιά τομή στη δημογραφική και οικονομική και κατ' επέκταση στην πολεοδομική και την αρχιτεκτονική της εικόνα και δομή. Η πόλη αποκτά μοιραία μερικά εξωτερικά γνωρίσματα μιας ισλαμικής πόλης (τζαμιά, μιναρέδες, χαμάμ, κ.ά.), όσο τούτο είναι δυνατό σ' ένα πολεοδομικό σώμα διαρθρωμένο ήδη εδώ και πολλούς αιώνες από πολιτισμούς άλλης κατεύθυνσης και προέλευσης.

Η διαδικασία της μετατροπής των υπαρχόντων κελυφών και η μερική ανέγερση νέων κτιρίων φαίνεται ότι είναι η οικοδομική πολιτική που εφαρμόζει ο νέος κατακτητής. Έτσι πρώτη μετατρέπεται σε τζαμί η βασιλική της Αχειροποιήτου (Εσκι Τζουμά), όπου ο Μουράτ Β' θέλησε να διαβιβάσει τη νίκη του με τη γνωστή επιγραφή του στον όγδοο κίονα της βορεινής της κιονοστοιχίας: «ο σουλτάνος Μουράτ Χαν πήρε τη Θεσσαλονίκη στα 833» (= 1429/30). Με εξαίρεση ελάχιστων (ναύοκος Σωτήρος, Καθολικό Μονής Βλατάδων), όλες σχεδόν οι υπόλοιπες χριστιανικές εκκλησίες μετατρέπονται σε τζαμιά.

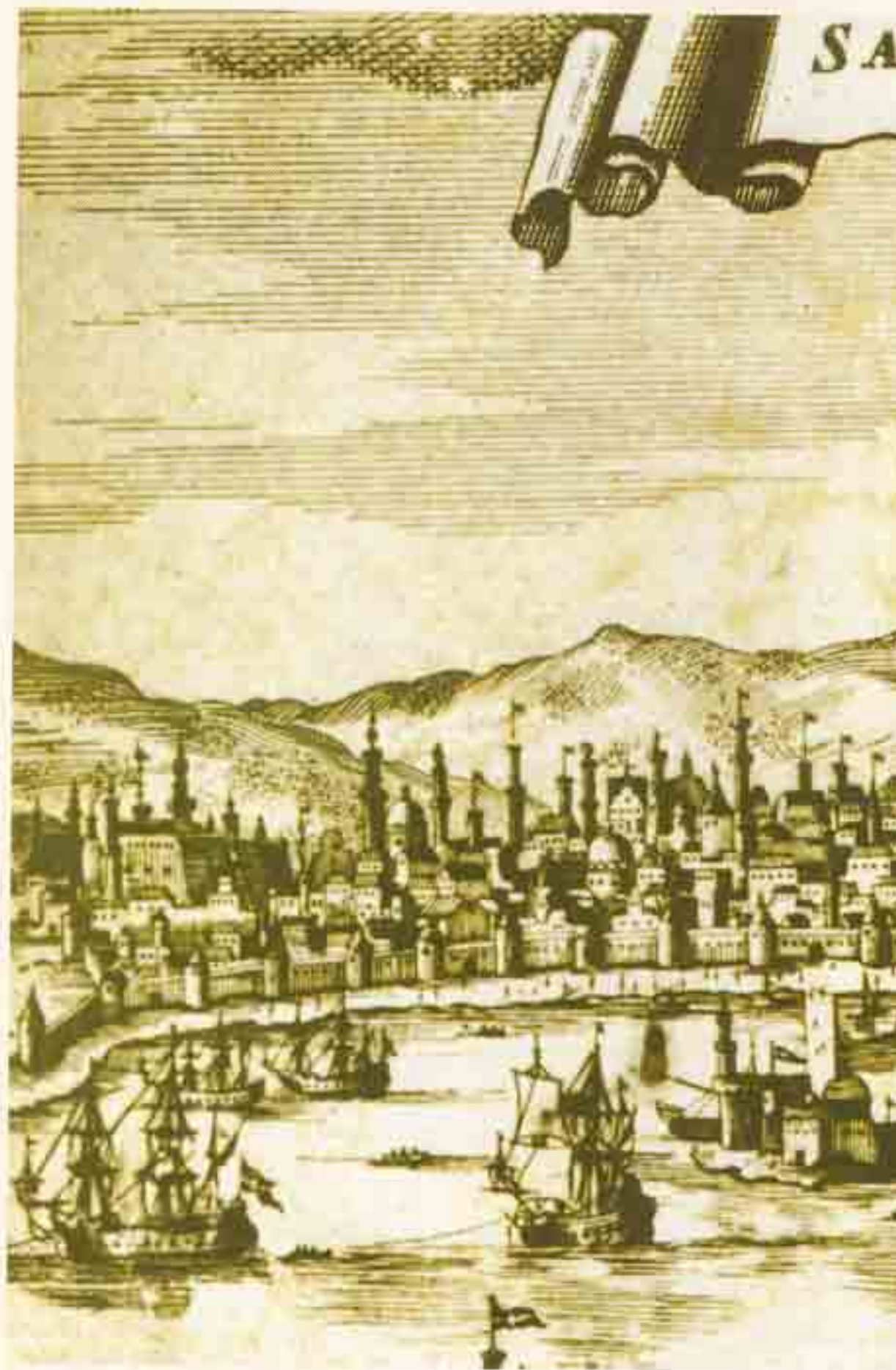
Το Bey Hamam (1444) είναι από τα πρώτα ισλαμικά κτίσματα, που θα πολλαπλασιαστούν στους επόμενους αιώνες. Αυτά, μαζί με όσα υπήρχαν ήδη, θα δημιουργήσουν το αστικό κέντρο της οθωμανικής Θεσσαλονίκης, που θα αποτελέσει έτσι ένα ενδιαφέρον δείγμα ανάμειξης πολλών και διαφορετικών

μεταξύ τους φυλετικών, θρησκευτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών εκφράσεων.

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της πολεοδομικής άρθρωσης αυτής της περιόδου είναι η βαθμιαία οργάνωσή της σε μαχαλάδες ή γειτονιές με διαφορετική φυλετική σύνθεση: Τούρκοι, Εβραίοι και Έλληνες είναι οι τρεις βασικές ομάδες, που θα καταλάβουν το χώρο της πόλης μέσα στα τείχη και θ' αναπτυχθούν σε κλειστές ενότητες και περιοχές με συγκεκριμένα όρια και αρχιτεκτονική ιδιαιτερότητα και χαρακτήρα. Ήδη από το 1478 οι ιστορικές μαρτυρίες αναφέρουν γι' αυτό το χωρικό διαχωρισμό των εθνοτήτων, που θα πρέπει ωστόσο να πήρε την τελική του μορφή μάλλον το 16ο αιώνα.

Οι συνοικίες αυτές (mahalle) φαίνεται ότι συνεχίζουν την αντίστοιχη αστική άρθρωση της βυζαντινής «γειτονίας» (ή αντίστοιχα «ενορίας»), που αποτελείται από μια οικιστική ενότητα με κέντρο μια εκκλησία, ένα τζαμί ή μια συναγωγή και κάνουν ευκολότερη τη συλλογή των φόρων. Άλλωστε ο διαχωρισμός σε συνοικίες από την τουρκική διοίκηση σ' αυτό κυρίως αποσκοπεί, είτε πρόκειται για πόλεις είτε για χωριά. Έτσι το *τερτίρι* καταγραφής του πληθυσμού του 1478 αναφέρει δέκα τουρκικές «συνοικίες», στις οποίες υπάγονται 27 μικρότερες ομάδες καθενιά με το τέμενός της (σύνολο Τούρκων κατοίκων 4.320), και δέκα συνοικίες Ελλήνων (Ιπποδρομίου, Αγίας Πελαγίας, Αχειροποιήτου, Χρυσής, Ασωμάτων, Αγίου Δημητρίου, Ομφαλού, Καταφυγής, Αγίου Μηνά και Γιάννη Μαύρου Κάλη) με σύνολο κατοίκων 6.094. Όπως φαίνεται από τους αριθμούς αυτούς η Θεσσαλονίκη έχει έντονο δημογραφικό πρόβλημα. Το πρόβλημα θα λυθεί με τον ερχομό των Εβραίων γύρω στα 1500, που θ' αποτελέσουν την τρίτη μεγάλη φυλετική ομάδα με τις δικές της ιδιαιτερότητες και επιπτώσεις στην οργάνωση και την εικόνα της πόλης στους επόμενους αιώνες.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο, με επιπτώσεις αρχιτεκτονικής κυρίως σημασίας, είναι το φερμάνι του 1559, που καθορίζει διαφορετικά ύψη σπιτιών για τους ραγιάδες (5,76 μ.) και τους μουσουλμάνους (7,68 μ.). Δίνεται έτσι η δυνατότητα για μια διαφοροποιημένη οπτική εικόνα της αρχιτεκτονικής των τουρκικών συνοικιών ως προς το ύψος αλλά και ως προς άλλα χαρακτηριστικά, όπως η εξωτερική διακόσμηση και το χρώμα των τουρκικών σπιτιών.

LIQUE

Ήταν βέβαια δικαίωμα του δυνάστη να επιβάλλει παρόμοιες διαφοροποιήσεις και να επιλέγει τη χωροθέτηση των οικιστικών κελυφών του στα από υγιεινής, ασφαλείας και άλλης σημασίας καταλληλότερα σημεία του οχυρωμένου χώρου της πόλης (η τουρκική περιοχή βρισκόταν κυρίως στη σημερινή Άνω Πόλη, την πύλη της Καλαμαριάς και την πλατεία Ναυαρίνου· η εβραϊκή στην κεντρική και δυτική περιοχή· η ελληνική στο Ν.Α. κυρίως τμήμα της πόλης, ενώ μερικές ελληνικές συνοικίες-νησίδες απλωνόνταν στην τουρκική Άνω Πόλη και την εβραϊκή περιοχή και μια ακόμη συνοικία στην περιοχή Βαρδαρίου). Αυτό οδήγησε και σε άλλες διαφοροποιήσεις, που αφορούν στην οργάνωση και την πυκνότητα της κατοικίας και κατά συνέπεια της ποιότητας της ζωής στις διάφορες περιοχές της Θεσσαλονίκης.

Τα σπίτια του κατακτητή, άνωτα και ευρύτερα με αραιή δόμηση, καταλάμβαναν τις ωραιότερες περιοχές της πόλης. Των δύο άλλων ομάδων —Ελλήνων και Εβραίων— κάλυπταν την υπόλοιπη έκταση, αφήνοντας και ελεύθερους χώρους για κερβόλια και μπέλια μέσα στην τειχισμένη περιοχή, όπως δεί-

χνουν μερικά σχέδια διάφορων περιόδων. Η οργάνωση της κατοικίας των τριών ομάδων, στην κατοχή αλλά και στην ογκομετρική εμφάνιση και διαμόρφωση των όψεων, παρουσιάζει χαρακτηριστικές διαφορές, που οφείλονται και στις πολιτισμικές προδιαγραφές που αναφέραμε αλλά και στις κοινωνικές και πολιτιστικές διαφορές του ποικίλου αυτού πληθυσμού.

Περιτειχισμένα με μάντρες, με «μπαχτσέδες», εσωτερικές αυλές και διάκριση σε χώρους ανδρών (selamlık) και γυναικών (harem), καλοχτισμένα, διάφορα ανήθως αλλά και «τριόροφα λιθόκτιστα σεράγια», με σαχνισιά και καθαριστά ξέλινα διαφράγματα, φαίνεται ότι ήταν τα σπίτια των Τούρκων. Πικνοχτισμένα μέσα σε στενούς και ακανόνιστους δρόμους με ξύλα και «μικς κλινθούς, λιτά, μονόροφα ή διόροφα και με χρώματα μόνο στο εσωτερικό (μπλε), ήταν τα σπίτια των Εβραίων, με πολλά προβλήματα καθαριότητας και υγιεινής μέχρι τη μεγάλη πυρκαγιά του 1890, όταν γίνεται, χάρις σ' αυτή, ριζική εξύγιανση των εβραϊκών γειτονιών. Με απλή εξωτερική εμφάνιση, διόροφα και μονόροφα, με σαχνισιά, μικρές αυλές, δέντρα και την πάγια από αιώνες

Χριστιανικό κτίριο στην περιοχή της Άνω Πόλης, Θεσσαλονίκης (τόπος Θεοτόκου και Ποιμανίδια 1), με «σαχνισιά» πάνω από το λιθόκτιστο δρόμο (Έργο του ζωγράφου Μλ. Ζαχαριάδη).

«μικς κλινθούς, λιτά, μονόροφα ή διόροφα και με χρώματα μόνο στο εσωτερικό (μπλε), ήταν τα σπίτια των Εβραίων, με πολλά προβλήματα καθαριότητας και υγιεινής μέχρι τη μεγάλη πυρκαγιά του 1890, όταν γίνεται, χάρις σ' αυτή, ριζική εξύγιανση των εβραϊκών γειτονιών. Με απλή εξωτερική εμφάνιση, διόροφα και μονόροφα, με σαχνισιά, μικρές αυλές, δέντρα και την πάγια από αιώνες

PLAN ANCIEN DE THESSALONIQUE

DRESSE PAR
O. TAFFRALI

AVEC LE CONCOURS DE

B. GHULAMLA - ARCHITECTE

ET MMES LES GENS

DE ANTOINE WARDENSKI (GÉNÉRAL)

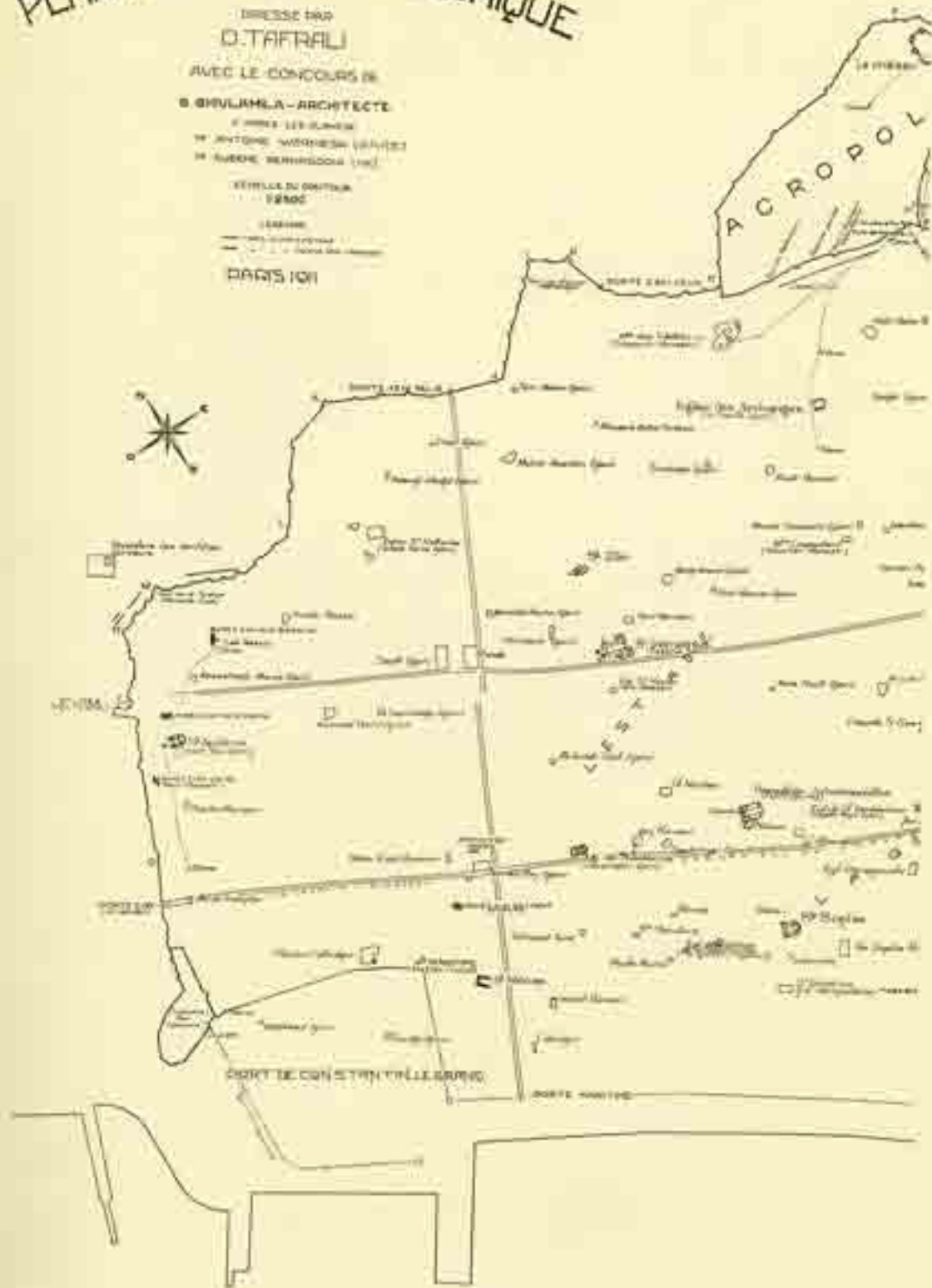
DE SUKHO BERNARDINI (ING.)

ÉCHELLE DU DOUTER

1:2500

1930

PARIS 1911

GOLFE
DE SALONIQUE

Δρόμος στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης το 1900.

ποικιλική διαμερίσθιση της κάτοψης, φαίνεται ότι ήταν τα σπίτια των ελληνικών συνοικιών, των οποίων ο αριθμός ποικίλλει στις πληροφορίες των πηγών και των περιηγητών σε διάφορες περιόδους και κυμαίνεται από δέκα μέχρι δεκαέξι.

Από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και μετά η Θεσσαλονίκη γνωρίζει ως αστικό κέντρο ριζικές αλλαγές, όπως άλλωστε οι περισσότερες ορισματικές πόλεις. Η καταδούφιση ενός μεγάλου μέρους των τειχών (παραλιακή, δυτική και ανατολική πλευρά μέχρι την πλατεία Σιντριβανίου), που αρχίζει το 1866 ή 1867, φανερώνει την ανάγκη για την απελευθέρωση της πόλης από τα σταθερά —για λόγους ασφαλείας— όρια της μεσαιωνικής περιόδου και την τάση για ανάπτυξη και εξάπλωση. Η Θεσσαλονίκη επικρατείται γρήγορα προς τα νοτιοανατολικά —πρόσπια «των Εξοχών» ή «Πύργων» με αστικά και μικροαστικό στρώματα πληθυσμού— και βορειοδυτικά με λαϊκά κυρίως στρώματα, που οικοδορούν

πέρα από τα γεικροταφεία των διάφορων φιλελικών και θρησκευτικών ομάδων του πληθυσμού και από τα δύο μέρη των τειχών.

Ανανεωτική και ορθολογιστική είναι επίσης η προσπάθεια αναδιάρθρωσης του παλιού αστικού κέντρου, με διαμόρφωση κεντρικών αρτηριών και δρόμων σταθερού πλάτους και οικοδομικών γραμμών. Σημειώνουμε τη σταδιακή δημιουργία μερικών βασικών οδικών αρτηριών (ιδιαιτοίξη της παραλιακής λεωφόρου, 1866, της οδού Βενιζέλου, 1867, της οδού Αγίου Δημητρίου, 1875, την εμβιογράμμιση της οδού Εγνατία, 1887, και της λεωφόρου Αγ. Σοφίας με πλάτος εδώ 18 μ., των οδών Τσιμισκή και Β. Ηρακλείου με πλάτος 12 μ.), που γίνονται μετά την πυρκαγιά του 1890 και διαμορφώνουν τη νέα πολεοδομική εικόνα και δομή της πόλης μέχρι το 1917. Οι επέμβασεις αυτές επιδιόκονα την αναδιάρθρωση του αστικού σώματος από το θιμελικό μεσαιωνικό στοιχείο της ενότητας «γειτονιά-μαχαλά» στο οικοδομικό τετρά-

Παλιά «καρδιά» της Θεσσαλονίκης.

γίνο και το περίγραμμα έτσι σ' ένα άλλο οργανωτικό σχήμα αστικού ιστού και δικτύου δρόμων. Οι πολεοδομικές αυτές επεμβάσεις διευκολύνθηκαν από τη σίγουρα όχι τοξοίμ, αλλοσίδη πυρκαγιών, που σημειώνονται μέσα στο 19ο αιώνα (πυρκαγιές στα 1840, 1849, 1877, 1890, 1893, 1896 και 1910) στις πυκνοκατοικημένες περιοχές της Κάτω Πόλης κυρίως.

Σκιαγραφώντας με συντομία την αρχιτεκτονική μορφή και δομή της πόλης στους πέντε περίπου αιώνες της τουρκοκρατίας, αναφέρομαι μερικά από τα κυριότερα μνημεία που σώζονται ακόμη ή διασώ-

θηκαν από τις γραπτές μαρτυρίες και άλλες πηγές. Μέσα από τα αρχιτεκτονικά έργα τόσο των πρώτων όσο και του τελευταίου αιώνα της τουρκικής κυριαρχίας η Θεσσαλονίκη αναδεικνύεται ένα μοναδικό και σπάνιο πολυφυλετικό κέντρο πολιτιστικών επιδράσεων: Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, Γάλλοι, Ιταλοί, Γερμανοί, Ελβετοί, Αρμένιοι, Βούλγαροι και άλλες μικρότερες ομάδες αποτιπώνουν στο χώρο την παρουσία τους με θρησκευτικά κτίσματα, σχολεία, τραπεζές, εμπορικά καταστήματα, ξενοδοχεία (π.χ. «Βιέννης»), κρακτορτίμ κ.ά.

Ναός Παναγίας της Λαγοθάνας, η Λαγοθάνα: λεπτομέρεια της εξωτερικής, ιστιόσταυ: της τοξοδομίας και της οροφή των καταμάτεων.

Ναός Αγίου Αθανασίου: λεπτομέρεια της ιστιόσταυ του ναού στα οποία αλλαγ με την εκδοχή του αγίου και τη χρονολογία: 13 Νοεμβρίου 1818. Χαρακτηριστική η διαμόρφωση της εξωτερικής, ιστιόσταυ της τοξοδομίας.

Καθ. Μανώλης (αριστερά) & Αρχιτέκτονας Μανώλης Λαζαράκης με τη χαρακτηριστική προεξοχή της εισόδου.

κρηνη, γυμναστήριο, βιβλιοθήκη με μουσείο, εκκλησία, μικρό αμφιθέατρο κ.λπ.

Και, όπως Μανώλης Μανωλιάνης ξεκίνησε να κτίζει βιβλιοθήκη με μουσείο, εκκλησία, γυμναστήριο, αμφιθέατρο εκκλησία, κ.λπ. (αρχιτεκτονική, και εσωτερική διαμόρφωση), και να ανακατασκευάζει, και άλλους κτισμούς. Η Σύνοδος συνέταξε και δημοσίευσε αναλυτικό σχέδιο επί

σπουδών τέτοιου είδους. Ημερομηνία κρηνη, εκκλησία, βιβλιοθήκη, γυμναστήριο και Μουσείο, κ.λπ. (αρχιτεκτονική διαμόρφωση). Την επόμενη ημέρα, οι αρχιτέκτονας, ξεκίνησαν με την προεξοχή. Στη συνέχεια & αρχιτέκτονας κρηνη και κρηνη.

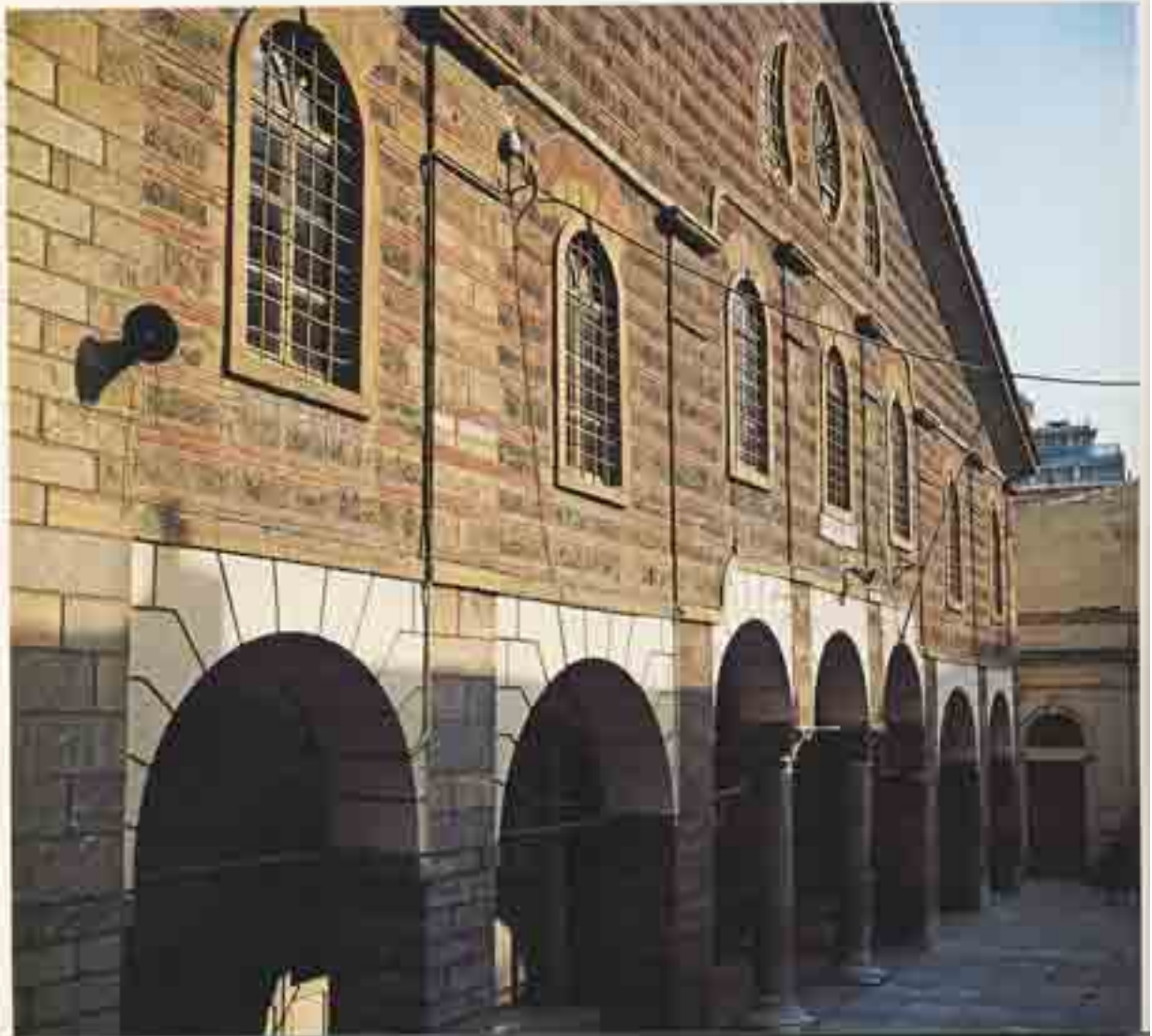
Ναός Αγίου Μηνά. Ανατολική πλευρά. Η κόψη του νερού με τους ελλειψοειδείς και καρδιοειδή φεγγίτες.

Ναός Αγίου Μηνά (1852, αρχιτέκτονας Γάλλος, Πλοόφρος). Όψη της δυτικής πλευράς, του ναού με τη στέγη τα τοξοειδή

Ναός Αγίου Μηνά. Τα προπύλαια και η δυτική στέγη του ναού.

πυράσματα και τους ιδιόμορφους φεγγίτες. Ο ναός αποτελείται το κέντρο ελληνικής ανάρτη στην περίοδο της τουρκοκρατίας.

Οι χριστιανικές εκκλησίες που χτίζονται την περίοδο αυτή για την ελληνική κοινότητα, μετά τη μετατροπή των παλιότερων βυζαντινών σε τζαμιά, είναι αρκετές σε αριθμό και διαμορφώνουν έναν ιδιαίτερο τύπο τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με περιορισμένες σχετικά διαστάσεις, απόκτηση των στεγών, μικρά και ολιγάριθμα ανοίγματα, χαμηλές αναλογίες γυναικωνίτη και συνήθως ανοιχτή στοιά αντί κρήνη (για να κερδίζουν χώρο στα πλαίσια των νομοθετικών περιορισμών του κατακτητή). Στο εσωτερικό έχουν πλούσιο ξυλόγλυπτο διάκοσμο στα τέμπλα, στις οροφές, στους άμβωνες, τους δεσποτικούς θρόνους, στα αναλόγια και σπανιότερα και στα σταπιά, που δημιουργεί μια ατμόσφαιρα γεμάτη ταπεινότητα και αρχοντιά, μεσσητικοπάθεια και εσωτερικότητα. Από τις εκκλησίες αυτές αναφέρονται: η Νέα Παναγία ή Παναγία η Τριανή (1727), η Παναγία η

Λαγυδιανή ή Λαυδηγήτρια (1802), ο Άγιος Αθανάσιος (1818), η Παναγούδα ή Γαργασηκός (1818 ή παλιότερα), η Υπαπαντή (1847), ο Άγιος Αντώνιος, ο Άγιος Μηνάς (1806) με νεωτερίζοντα στοιχεία και πλούσια εσωτερική διακόσμηση (αρχιτέκτονας Ρ. Πλούφος), παρεκκλήσιο Αγίου Γρηγορίου Παλαμά (Μονή Βλατάδων, 1874), ναός Ευαγγελίστριας (νεκροταφείο, 1875), Άγιος Γρηγόριος Παλαμάς (1891, αρχιτ. Ε. Τσίλλερ — Ζ. Πασιονίδης), ναός Ανάληψης (αρχιτ. Ε. Μοσχονάς, 1894), ναός Αγ. Παρασκευής (νεκροταφείο, 1897), ναός Αγ. Χαράλαμπος (κοντά στον Άγιο Αθανάσιο, 1905), ανακαίνιση μονής Βλατάδων (1907). Παλιότερες που δε σώζονται πια (στη θέση τους έχουν χτιστεί νεότερες) ήταν ο Άγιος Κωνσταντίνος και Ελένη (επισκοπή του 1908) στην περιοχή Ιπποδρομίου, ο Άγιος Νικόλαος ο Τριανός ή Αρχοντικός στην ανατολική πλευ-

Ναός Αγίου Αθανασίου. Μεταβυζαντινός ναός, που εξασφαλίζει τη μακροβία συνύπαρξη στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Διακηρυκτική της εποχής είναι η διαμέριση της εσωτερικής

επιπέδου των τειχών και τα οξυκόνηθα σχήματα των παραθύρων (ισλαμική επίδραση). Το ρημίο υποκαταστάθηκε τελικώς, μετά τους σεισμούς του 1978.

ρά της πλατείας Δικαστηρίων (1864, κήκη το 1917), ο Άγιος Δημήτριος στη θέση του Αγ. Γρηγορίου Παλαμά (επισκεπή το 1699), η «Πανεργία Δεξιά ή Δέξα» (1818, παλιότερα Άγιος Υπάτιος) και η Αγία Τριάδα (1888).

Από τα μη θρησκευτικά ελληνικά κτίσματα αναφέρουμε: το νοσοκομείο Θεογένους Χαρίση (1863, που ξαναχτίστηκε μετά την πυρκαγιά του 1890), το Χαρίσειο Γηροκομείο, το ελληνικό δίδασκαλείο

(1875), το Παπάρειο Ορφανοτροφείο (1903), το Μαράσλειο Λύκειο (1905), τη Σχολή Κωνσταντινιά (1907), και το μεγάλο συγκρότημα με τη Μητρόπολη Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, το ελληνικό προξενείο, τη μητροπολιτική κατοικία, το γυμνάσιο, το δίδασκαλείο και το νοσοκομείο. Από το συγκρότημα αυτό σήμερα σώζεται το νεοκλασικό κτίριο του προξενείου, μετά τη συντήρησή του από τις ζημιές των σειρών του 1978.

Ο ναός Άγιος Νικολάου του Τριού (1864) στη σημερινή πλατεία Αρχαίας Αγοράς, καταστρώθηκε στη μεγάλη πυρκαγιά του 1917.

Παπάρειο Ίδρυμα Θεσσαλονίκης: Το κτίριο μετετράφηκε από τον αρχιτέκτονα Ξ. Πανσιόδη και θεμελιώθηκε το 1894 με άδεια του μεγάλου Θεσσαλονικέα επιχειρητή Ιωάννη Παπάρη.

Πολυάριθμα ήταν τα θρησκευτικά και δημόσια κτίσματα των Τούρκων οι οποίοι, πέρα από τα υπάρχοντα που χρησιμοποιούσαν, έχτισαν στη διάρκεια των πέντε περίπου αιώνων ένα πλήθος από νέα τζαμιά και μεσκίτ (μικρά τεμένη προσευχής), μεντρεσιές (ιεροδιδασκαλεία), μεκτέπ (σχολεία), τουρμπές (μιασολεία), τεκές (μοναστήρια), ιμαρίτ (πιτσοκομεία), υδραγωγεία, βρύσες, αγορές, γάνια κ.ά. Ενδεικτικά σημειώνεται ότι στον περασμένο αιώνα

(1835) σε μια αξιόπιστη καταγραφή (γιατί οι αριθμοί που δίνουν κατά καιρούς διάφορες πηγές και περιηγητές παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές) αναφέρονται 34 τζαμιά και 49 μεσκιτ, στα οποία βέβαια συμπεριλαμβάνονται και οι έντεκα βυζαντινές εκκλησίες, που μετατράπηκαν σε ισλαμικά τεμένη.

Σήμερα σώζονται ελάχιστα από αυτά τα μνημεία της τουρκικής κατοχής, όπως το τζαμί του Hamza Bey (1467-68) στην Εγνατία, το Alaça İmaret τζαμί

Λεπτή όψη του Alaça İmaret τζαμί (1484), που βρίσκεται σε παρόδιο της οδού Κασσανδρού, στην Άνω Πόλη. Έργο του

İshak Paşa, σύμφωνα με επιγραφή που σώζεται, είναι ένα από τα καλύτερα διατηρημένα τζαμιά της πόλης.

(1484) στην Άνω Πόλη, το Υενί τζαμί (1902, αρχιτέκτονας V. Rossi), που χρησιμοποιούσαν οι Εβραίοι μουσουλμάνοι (Ντομαδες), για να γίνει στη συνέχεια το αρχαιολογικό μουσείο της πόλης για μερικά χρόνια, και το Ζήνι Ραφα τζαμί (κοντά στον Όσιο Λαβιό, 1894, σήμερα κατοικία). Μερικά από τα σωζόμενα τζαμιά παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον με αντιπροσωπευτικές λύσεις της εποχής τους το καθένα, που βέβαια σήμερα είναι δύ-

σκολα αναγνώσιμες με τις αλλοιώσεις και τις προσθήκες, που έχουν στο μεταξύ υποστεί.

Τυχρότερα σώθηκαν ίσως τα λουτρά (hamam), που σώζονται σε μεγαλύτερο αριθμό. Από τα σημαντικά κτίσματα του κατακτητή Μουράτ Β' είναι το πρώτο λουτρό της πόλης, το Bey Hamam (λουτρό «Παράδεισος», 1444), που χτίστηκε με οικοδομικά υλικά εκκλησιών. Σώζονται ακόμα το Ραφα Hamam (λουτρό «Φοίνιξ», 1520-30), το Υενί Hamam (που

Απομωμένο της δικηγ. ατομή του Αλαμ Ιμαρετ τζαμί με την είσοδο του τζαμιού στο βάθος

Γυνή κτίσιμ (πάλαι Αρχαιοελληνικό Μουσείο). Έργο του αρχιτέκτονα Victoria Rosetti (1902). Μια ρωμαίλια εκλεκτικιστική σύνθεση, όπου Ανατολή και Δύση προσφέρουν ματίβια

από την τέχνη τους διαφόρων περιόδων (αναγεννησιακή - ζιντενιό, ισλαμική, κλασικιστικά και μπαρόκ στοιχεία).

Θεο. Παύλιος (Λασκάρια -Ναρδολοζοζ-): Το άνω μέρος της εισόδου του ναού (δύο εισόδους), με τη χαρακτηριστική κωνοειδή διαμόρφωσή του και την αραβική επιγραφή, που αναφέρει τη χρονολογία ίδρυσης του κτίσματος.

Θεο. Παύλιος (Λασκάρια -Ναρδολοζοζ-): Το κεντρικό, παλιότερο (1436 ή 1444) και μεγαλύτερο χωμάτινo της Θεσσαλονίκης, ύψος του Μουράτ Β'. Είναι διπλό λασκάρι, για γυναίκες και άνδρες, με χωματιές εισόδους και διαδοχικούς χώρους με ανατορική θερμαινόμενη. Τα χωμάτια ήταν για τους κατοίκους του

Μουσταφίκο Μάβα Μάβα (Μάβα Μάβα Τύρβεσι): Από τα ελάχιστα λασκάρια «τουρκελίκου» (εδαφίου) που απέμειναν στη Θεσσαλονίκη. Είναι κτίσμα οκταγωνικό σε κάτοψη, με τρούλο και με παλαιά σχέδια της ισλαμικής αρχιτεκτονικής (οξυκόρυφο πλαίσιο των μικρών ανοιγμάτων). Βρίσκεται στην πλατεία Τραπεζίας, στην Άνω Πόλη.

Ήλιος τόσο για την πόλη της κωνικής του σφαιρικής (ως θρησκευτική) επιταγή, που βέβαια ήταν μηχανολογία και ζεστασιά. Στην επάνω φαίνονται οι διάφοροι μεγάλων τρούλων που κάλυπταν αντίστοιχους χώρους του λασκάρι.

Διοικητήριο: Απεικόνιση της μορφολογικής ένταξης των αναγκάτων δύο ορόφων στο γινώσκει ενιαίο αναγεννησιακό πλαίσιο με πυρσιστάδες.

Το Διοικητήριο: Έργο του αρχιτέκτονα Γεώργιου Ρουσέλι (1891). Νεοαναγεννησιακή μορφολογία με ένταση την υποβολή της διοίκησης της πολιτικής εξουσίας μέσα από την αρχιτε-

σώζεται μερικά, πρώην κινηματογράφος «Αττική», 16ος αιώνας), το Yahudi Hamam (= εβραϊκό λουτρό, σήμερα τα «Λουλουδοδικία» και άλλα καταστήματα, 17ος αιώνας). Κοντά σ' αυτά αξιόλογα κτίσματα είναι το Μπεζεστίιι (Bedesten, αγορά, 15ος αιώνας), τα Χάνια (που διασπασμένα δε σώζονται πια εκτός από το νεότερο «Κορυτσά»-Χάνι, 1902, ερειπωμένο), τα Καραβάν-σεράι (που υπήρχε στη θέση του σημερινού Δημαρχείου) και οι βρύσες, από τις οποίες ελάχιστα σώζονται ακόμη στην Άνω Πόλη, όπως και το μαισωλείο Musa Baba.

Επιβλητικά και χτισμένα με τους τότε σύγχρονους ρυθμούς του ιστορισμού και εκλεκτικισμού είναι τα δημόσια κτίρια του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, όπως το Διοικητήριο (Κονάκι, 1891, σήμερα Υπουργείο Β. Ελλάδας), το Ίδρυμα (Φιλοσοφική Σχολή, 1887), ο τουρκικός στρατάνος (Γ' Σώμα στρατού), το Τελωνείο (1907), ο σιδηροδρομικός σταθμός (το παλιός), το εργοστάσιο αερίοματος (1887), η εταιρεία οδών (1881), οι κήποι του παλά (1904), το Σιντριβάνι (1899), η οθωμανική τράπεζα

κτονική. Κέρσι πρόσοψη με την πλατιά Διοικητήριο μπροστά, που διαμορφώθηκε αργότερα. Στο κτίριο στεγάζεται σήμερα το Υπουργείο Β. Ελλάδας.

Ιωσήφ Φράγκων, 1856) το νοσοκομείο Αγίου Δημητρίου (1896) κ.ά.

Εβραϊκά θρησκευτικά κτίρια δε σώθηκαν, γιατί οι αντίστοιχες ανάγκες «κανονοποιούνταν» σε απλά και ελάχιστα μνημειακά κτίρια, που δεν έδιναν αφορμές για διογμούς του εβραϊκού στοιχείου. Μόνο μετά το 1895 χτίζεται η συναγωγή Beth-Saül, που ανατινάχθηκε από τους Γερμανούς το 1943. Σημαντικά είναι τα κτίρια των μετά-σχολείων της Alliance Israélite Universelle (1873).

Ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν τα πολυάριθμα κτίρια των Δυτικοευρωπαίων στο «Φραγκομικχάλα» και αλλού. Η πρώτη καθολική εκκλησία χτίστηκε το 1712, αντικαταστάθηκε το 1742, κάηκε το 1839, ανακατασκευάστηκε το 1867 και χτίστηκε νέος ναός το 1897 σε νεοκλαστικό-αναγεννησιακό στιλ. Τράπεζες (τράπεζα Χιρς, Ανατολής, Εθνική Τουρκίας, που ιδρύονται σε συνεργασία με τους Δυτικοευρωπαίους), προξενεία, πρακτορεία, στοίς, εργοστάσια (π.χ. μύλοι Αλατινί) και άλλα παρόμοια κτίρια φανερώνουν την εμπορική και άλλη διεξάδωση της Δυ-

Τελωνείο (Γιόρνη): Χαρακτηριστικό δείγμα με αναγεννησιακό και μπαρόκ στοιχεία. Μεγάλο σε μέγεθος κτήριο, όπου κυριαρχεί η οριζόντια διάταξη και οι επόψεις της γαλλικής αρχιτεκτονικής. Ενδιάμεσον παρουσιάζει ο φωτισμός του κεντρικού χώρου με γυάλινη οροφή και οι περιμετρικοί χώροι στο ισόγειο του.

Απογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας (πρώην παρολιμνική Λεονόρρι, Μ. Αλεξάνδρρι).

Χαρακτηριστικό δείγμα νεοκλαστικής αρχιτεκτονικής του τέλους του 19ου και αρχών του 20ού αιώνα.

*Λαυραγικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας: Λατρώ-
μα τοξοστόλης της πρόσοψής του.*

*Σχολή Τυφλών (1880-90): Έργο του Ξ Παυσανίου, κατόπι
αρχική του Αλέξανδρου μετά Ουρά Προβίτα. Χαρακτηριστικό
παράδειγμα της τεχνοκρατίας, του σκεπτικισμού, με έντονη τη*

*χρησιμοποίηση των αρχών της συνέσεως και των μετρήσι-
μων μετρήσιμων. Στην εκτίμησή ή κύρια πρόσοψη στη Λεωφόρο Βασι-
λέως.*

τικής και Κεντρικής Ευρώπης στη Θεσσαλονίκη και συμπληρώνονται με εκπαιδευτικά ιδρύματα (Ιταλική Σχολή 1888, εταιρεία Δάντη Αλιγέρι 1906, Γερμανική Σχολή 1888, Διεθνής Αγγλικό Παρθενάγωγείο 1907, Αμερικανική Γεωργική Σχολή 1906, Κέντρο Λαζαριστών 1884, Σχολή «Φρέρηδων» 1888).

Κοντά σ' αυτά, αρχιτεκτονική παρουσία έχουν και τα βαλκανικά κράτη (βουλγαρικό γυμνάσιο, 1883, εξαρχικός (βουλγαρικός) ναός Αγίου Γεωργίου, 1907, ρωμαϊκή σχολή, 1899) και οι Αρμένιοι (αρμένικη εκκλησία της Παναγίας, 1903).

Η Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης παραμένει μέχρι σήμερα —παρ' όλες τις καταστροφές και αλλοιώσεις— το παλιότερο τμήμα με ιστορικές μνήμες από την περίοδο της τουρκοκρατίας. Περιοχή κατοικίας των Τούρκων κυρίως, των Ντονμίδων από το τέλος του 17ου αιώνα και Τούρκων προσφύγων από τη Βοσνία μετά το 1878, αλλά και Ελλήνων κατά ένα μι-

κρότερο ποσοστό (ελληνικές σινοικίες γύρω από τον Άγιο Νικόλαο τον Όρφονό και την Παναγία Λαοδηγήτρια) χαρακτηρίζεται από στενούς δρόμους με αδιέξοδα, πλατείες και αυλές με πράσινο και απίπτα τριώροφα, διώροφα ή μονόροφα με μια πιακίλια αρχιτεκτονικών παραδοσιακών ή κλασικιστικών μορφών. Η προσπάθεια να διατηρηθούν τα αρχιτεκτονικά αυτά δείγματα του παρελθόντος (ο αριθμός των διατηρητέων από 140 βρίσκεται σήμερα γύρω στα 40 περίπου) γίνεται ολοένα και πιο δύσκολη.

Δυσκολότερη ακόμη υπήρξε η προσπάθεια να διασωθεί —στην περίοδο του μεταπολεμικού οικοδομικού οργασμού— η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Κάτω Πόλης και της περιοχής των «Πύργων» (προάστειο «Εξοχών», «Χαριντιέ») με τα σημαντικά δείγματα του ιστορισμού και του εκλεκτικισμού, που φανερώνουν τον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και την ποικιλία επιλογής των αρχιτεκτονικών ρυθμών από

Μάξ Αλατίνι (Νομαρχία Θεσσαλονίκης): Έργο του αρχιτέκτονα Vitoaldo Roselli (1896), ένα από τα σημαντικότερα κτίρια του τέλους του 19ου αιώνα στη Θεσσαλονίκη. Το κτίριο

συνδέεται με σημαντικό γεγονός της ιστορίας της πόλης. Στην είσοδο, όψη στη λεωφόρο Βασ. Όλγας.

Κτίριο Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Έργο του αρχιτέκτονα Ρίτσι Αρτίγου. Υπήρξε κατοικία του Μεγάλου Καρνεζή, το 1891. Ιδούται η γυμναστήρια και κτίριο η διαμονή στην πόλη

διότι, πρίν, όλα μ. προσαρτήσθαι διαμονή. Σαν κτίρια, όχη προς τη λεωφόρο Βασ. Όλγας.

τους εύπορους και ανήσιχους Ισραηλίτες, Τούρκους, Έλληνες, Φράγκους και Λεβαντινούς κατοίκους της. Από τις 100 περίπου βίλες και τις εκατοντάδες μικρότερα σπίτια, που χτίστηκαν στο τέλος του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, ελάχιστα σώζονται ακόμα, όπως η βίλα Φερνάντες (casa Bianca), η βίλα Μιχμέτ Καπαντζή (κτίριο ΝΑΤΟ, αρχιτέκτονας Πιέρο Αρριγκόνι), η Σχολή Τυφλών (αρχ. Ξ. Παυγιόνης), η βίλα Αχμέτ Καπαντζή (πρώην Ε΄ Γυμνάσιο Αρρένων και μελλοντική πινακοθήκη της

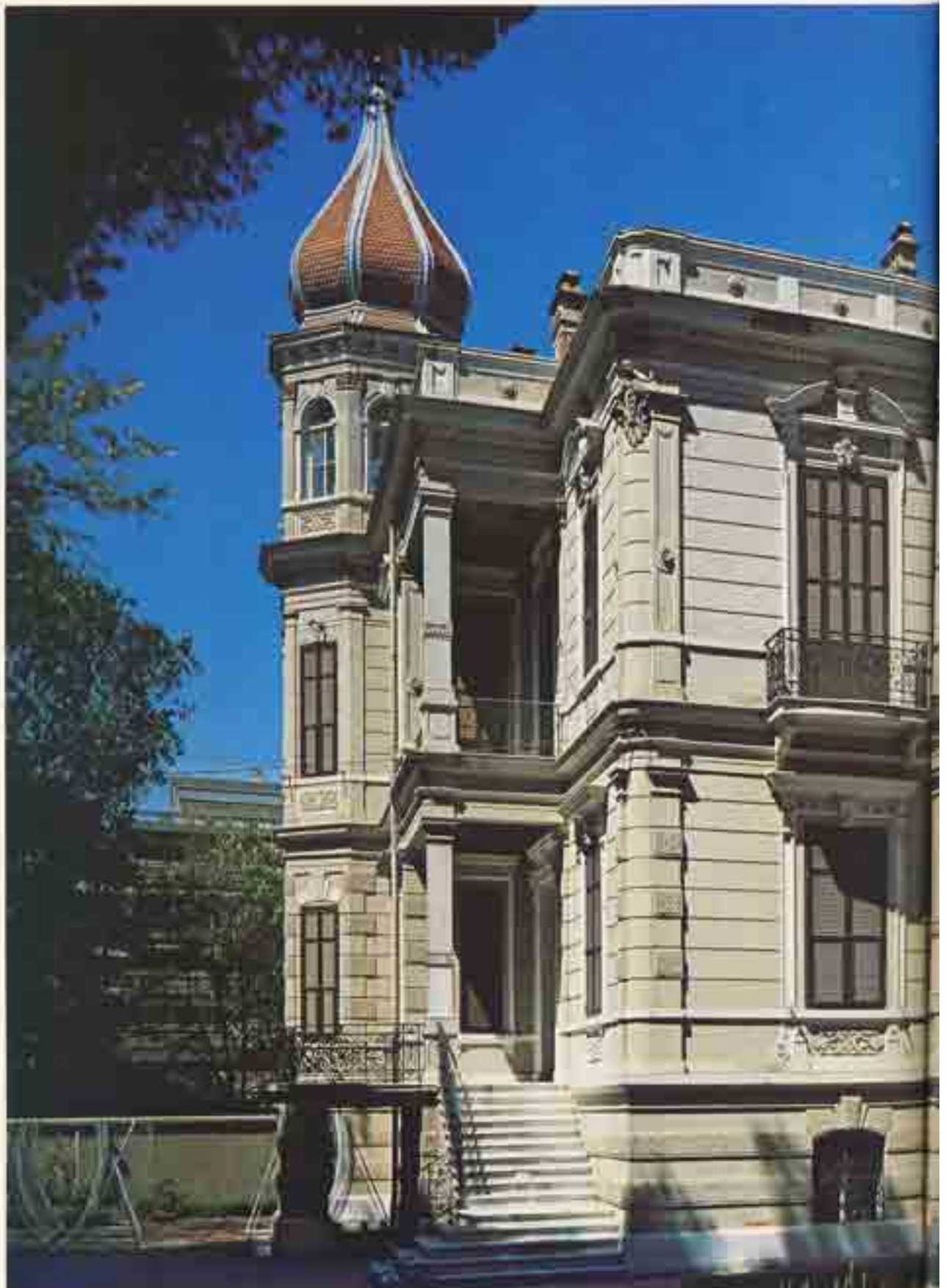
Εθνικής Τράπεζας), το κτίριο του Εθνολογικού και Λαογραφικού Μουσείου, η βίλα του Οσμάν Αλή Βήη (ορφανοτροφείο «Μέλισσα»), το κτίριο του ιταλικού προξενείου, η οικία Μιχαηλίδη, η βίλα Μορντόχ (που παραχωρήθηκε στο Δήμο), κ.ά.

Από τα πρώτα κτίσματα της τουρκοκρατίας (αμέσως μετά το 1430) φαίνεται ότι είναι και το μνημείο -σύγχρονο σύμβολο της Θεσσαλονίκης, παλιότερα γνωστό ως Πύργος του Αίματος και μετά το 1890 ως Λαϊκός Πύργος.

Ιταλικό Προξενείο Θεσσαλονίκης. Ένα κτίσμα των αρχών του 20ού αιώνα με εντυπωσιακή τεχνολογία. Ελαφρές ανάγλυφες μορφώσεις ζωικές, από κομψότητα και γούστو. Εξίσου με μετέπειτα νεοκλασικά και περίτεχνα κτηκλιδοίμια

και, μαζί με τις «ισλαμικές» στις επάνω, τον προσαντούν των «ζωτικών» δείχνουν τη διακοσμητική τάση της εποχής. Έχει σίματα, όλη στη λευκόμαρμα. Όχι...

Το κτίριο σταθάζει και επισκευάζει τον Δήμο Θεσσαλονίκης στη γωνία των οδών Βασ. Όλγας και 25ης Μαρτίου. Το κτίριο χτίστηκε το 1903 με σχέδια του αρχιτέκτονα Ξ. Παπανίδη και

πρόκειται ένα από τα πιο χαρακτηριστικά κτίσματα της πρώτης περιφέρειας «Ελλάδος» της Θεσσαλονίκης. Στην αριστερή όψη του κτιρίου διακρίνεται η οδός Βασ. Όλγας.

